

La Ligia Grischa sin fastitgs musicals tradiziunals

Liturgia ortodoxa en cumparegl cun tradiziun cantica romontscha

DA PAUL DUFF / ANR

■ **Il Chor viril Ligia Grischa ha delectau in grond publicum en ses concerts dalla fin d'jamna.** Ils umens ein seprentai a Ziraun ella baselgia singulara da sogn Martin ed a Glion ella baselgia dalla claustra. Sora Madleine, dalla congregaziun dominicana da Glion, ha beneventau cantadurs e publicum e constatau «las oraziuns dalla baselgia ortodoxa ein era valeivlas per la baselgia romana cheu tier nus!»

La tradiziun musicala ortodoxa

Fideivla tradiziun dalla baselgia ortodoxa ha influenzau las obras sacralas dils treis cumponists dalla Russia Dmtri Bortniansky, Peter Tschaikowsky e Pawel Tschesnokow. En lur fuorma tonala segegnan els vid harmonia tradiziunala dalla liturgia dalla baselgia digl ost. Imprimus ei il cant dad in tun cumplein sonor cun cuortas dissonanzas sliadas e ligia-

das en melodiua entelgeivla fonìa. Gest ton impurtonta ei la dinamica che stenda d'in scutinar tochen al patos dil fortissimo. Tuttas fuormas expressivas ha il chor presentau en finezia e grondezia. Dmitri S. Bortniansky (1751–1825) e Peter I. Tschaikowsky (1840–1893) han sviluppuu la musica sin lur atgna moda. Bortniansky ha introduciu influenzas dalla classica taliana en sias ovrar, quei che vegneva buca ton stimau en Russia. Tschaikowsky ha surpriu il stil dalla classica e romantica e sviluppuu si'atgna identitad musicala cun caracter popular. La cardientscha ortodoxa ha reteniu Pawel G. Tschesnokow (1877–1944) alla tradiziun. Entochen siu 40avel onn ha il dirigent e musicist cumponiu 400 ovrar choralas sacralas. Ei era igl onn 1917, la revoluziun haveva gest catapultau il comunissem sil tron politic en Russia. Il scamond da cumponer musica sacrala ha frenau Tschesnokow en si'activitad ed el ei setenius vid l'ordra.

Il Chor Ligia Grischa en SIA sala da concert en baselgia claustrala dallas soras dominicanas da Glion.

FOTOS P. DUFF

Tradiziun populara romontscha

A pèr cun tala musica ha il dirigent *Christoph Cajöri* tschentau ovrar da Tumasch e Benedetg Dolf. Il tetel dil concert tradescha la direziun dil viadi musical «Dalla Russia a Maton – ed anavos». Maton munta per nus patria e Moscau fa part digl ulteriur, exteriur mund. Han las canzuns russas incantau noss'udida, ein las romontschas penetradas supplementarmente en nies cor. Dil cant sentimental popular tochen tier la scienza classica tonscha igl artg cumpositoric da bab Tumasch e fegl Benedetg Dolf. Sco exempel stattan las canzuns «Giu enten quella val» (Tumasch) e «Mobilisaziun» (Benedetg).

Il tratsch da patria renta era nos cumponists vid tradiziun e historia. Las canzuns numnadas documenteschan il fatg, auters exempels confirman el, sco las canzuns «Egl jester» ed «Aurora en muntogna».

Fins tuns da harpa ein resunai el falomber eco dalla baselgia claustrala voluminusa. La musicista *Johanna Baer* ha carmalau melodias ord las cordas digl instrument angelic. Ils tuns fascinonts han delectau e quietau, in fin cuntrast el program dil concert. En treis sequenzas ha ella sunau pliras ovrar classicas per harpa. Il publicum vegn als concerts dalla Ligia Grischa buca sulet ord simpatia fideivla, mobein bein savend ch'ei vegn

purschiu delectg musical. Ils presents ein vegni cuntentai cumpleinamein cun las produziuns musicalas. Quei ch'ins auda en in concert sinfonic cun numerus musicists han era ils cantadurs sursilvans demonstrau en lur cant. Numnadamein cant pianissimo en fin tun ulivau. En medema qualitat suonda il fortissimo impressiunont.

Alla fin ha il publicum engraziu plein entusiassem cun applaus extendiu. Cajöri dat buca bugen supplement tier in concert ch'ei en siu tema finius. Sco el di ha el stuiu surmontar quella retenientscha per encunter retscheiver il pli fin piano exprimius dils cantadurs da siu chor.

La musicista Johanna Baer ha sunau bialas ovrar cun la harpa, quei imposant instrument angelic.

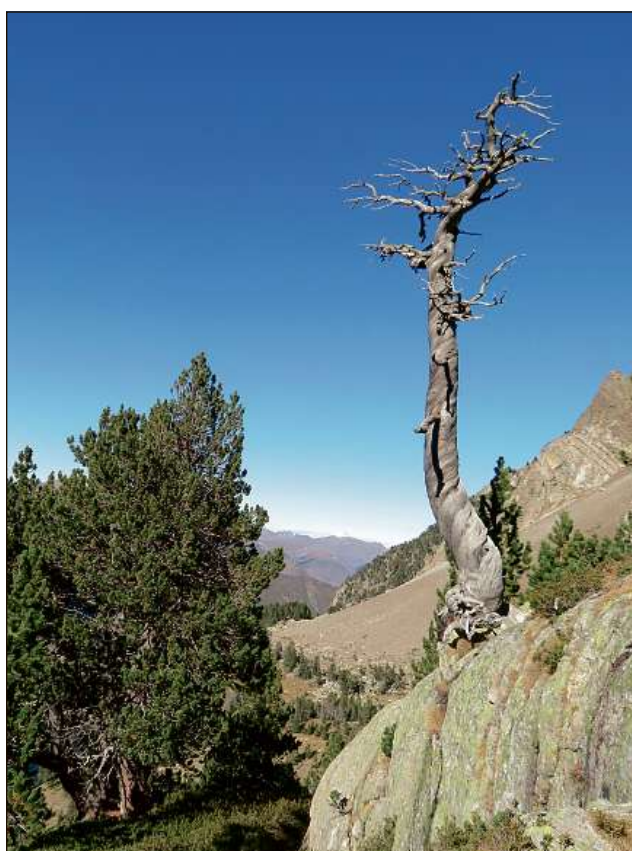
Uauls attribueschan meins che supponiu alla protecziun dil clima

Sin fundament da temperaturas pli aultas creschan las plontas pli spert, mo mieran era pli baul

■ (anr/hh) **Ils resultats d'in studi cun participaziun digl Institut federal per la perscrutaziun digl uaul, neiv e lavinas savessen curreger las supposiziuns fatgas entochen oz en connex digl uaul cun la protecziun dil clima. Las temperaturas carschentas han per consequenza che las plontas creschan pli spert, mo ch'ellas mieran era pli baul. Il carbon accumulau en ellas retuorna ella circulaziun dil carbon ed aschia ell'atmosfera.** Quels resultats publicai dacuort el schurnal professional Nature Communications ein da gronda muntada en vesta agl effect da siara. Sch'il clima dalla tiara daventa pli cauld creschan las plontas pli spert. Mo il temps ch'ellas accumulueschan il carbon sereducescha. Tier la fotosintesa recepeschan las spicias da plontas il gas cun effect da siara dioxid carbonic ord l'atmosfera e construeschan ensemen cun carbon ordlunder novas cellas. Plontas che vivan ditg, sco per exempel il tieu en regiuns muntagnardas ni auras spicias da plontas da guila en uauls el nord, san aschia accumulur carbon sur plirs tschentaners.

Mo a cuorta vesta

«Sch'il planet sescaulda creschan las plontas pli spert. Aschia pudess ins vegnir alla conclusiun ch'ins savess retrer dapli carbon ord l'atmosfera enten plantar dapli plontas», di *Ulf Büntgen*, professor all'Universitad of Cambridge e digl Institut per la perscrutaziun digl uaul, neiv e lavinas (WSL) ch'ei igl autur principal dil studi. Differents programs per la protecziun dil clima, sco per exempel «Bonn Challenge», partan dalla supposiziun che regiuvinaziuns d'uaul ligian gas dil clima

Quels tieus ellas Pireneas ein vegni strusch 700 onns vegls avon ch'els ein morts avon rodond 100 onns.

FOTOS U. BÜNTGEN

ord l'atmosfera. Cheutras possi la midada dil clima vegnir frenada. «Mo quei ei mo la mesa verdad. L'autra mesadad ei buca vegnida risguardada entochen oz, numnadamein che plontas che creschan spert accumulueschan carbon mo sur in pli cuort temps», constatescha Büntgen. Sia perscrutaziun sebase sin l'analisa dils rins annuals dallas plontas. Sin fundament da quels san las cundiziuns dil clima pas-

sadas vegnir giudicadas. Rins annuals ein cumparegliabels cun ils indezis d'in'impronta dil det: Ladezia, consistenza ed anatomia da mintga rin annual cuntegnan informaziuns co il clima ei staus gliez onn. Sin fundament d'emprovas dil coc da plontas vivas sco era emprovas da talgias da plontas mortas san ils perscrutaders numnadamein reconstruir il svilup dil sistem dil clima sin la tiara pli baul.

La foto muossa ina restonza d'in larisch el territori russ dad Altai. El ei carschiu gia egl'empre millenni suenter Cristus.

Aschia po vegnir fatg experienschas co midadas da temperaturas ein s'effectuadas sils systems ecologics. Per lur studi actual han Büntgen e ses conauturs dalla Germania, Spagna, Svizra e Russia priu emprovas da varga 1100 plontas vivas e tieus muntagnards morts ellas Pireneas spagnolas sco era da 660 larischs ella Sibiria el territori russ Altai. Omisduas territoris ein muntagnards e nundisturbai da

pi millennis. Sin fundament da quellas datas han ils perscrutaders saviu reconstruir il cuoz da veta sco era las ratas da carschament els giuvens onns da plontas. Igl ei plontas ch'ei carschidas ton da cundiziuns da clima ed ambient avon e durant il temps dall'industrialsaziun.

Viver spert – murir giuven

Ils perscrutaders han constatau che cundiziuns ruhas e freidas freinan il carschament dallas plontas, mo che quellas fan era pli fermas las plontas, aschia ch'ellas san contonscher in'alta vegliadetgna. Persuenter han els fatg persenn che plontas che creschan spert ils emprems 25 onns mieran pli baul che quellas che creschan plaun. Quella relaziun negativa ei statisticamein la medema per emprovas da plontas vivas sco da plontas mortas en omisduas regiuns. Tenor ils perscrutaders ha quei connex denter rata da carschament e temps da veta ina parallela ella fauna: Animals cun in'alta frequenza dil cor creschan tendenzialmeins pli spert, han denton in temps da veta ch'ei ella media pli pigns. «Nus havein vuliu examinar la hipotesa «viver spert – murir giuven» ed havein constatau che quei ei effectivamein aschia tier plontas en zonas freidas», di Büntgen. Quella relaziun denter carschament e vegliadetgna da plontas individualas hagi in effect direct sin la dinamica dalla circulaziun globala dil carbon. L'idea per la perscrutaziun da quei temps da residenza dil carbon ei vegnida proponida igl'empre dil conautur *Christian Körner*, professor emeritau all'Universitad da Basilea. Mo igl ei l'emprema ga che quella hipotesa sa vegnir confirmada da datas historicas.